

H. Sureja Szapszal, *Proby Literatury Ludowey Turkow z Azerbajdzanu Perskiyego = İran Azarbaycanı Halkedebiyatı örnekleri*, Krakow, 1935 XIII 7 100 sayfa, Polonya Akademisi (Mémoires de la Commission Orientaliste, serisinden, No. 18) neşriyatından.

İçerisine aldığı örnekler itibarile, İran Azerî halk edebiyatına ve şivesine aid, şimdiye kadar, neşredilen malzemenin en zengini ve sahihidir. Müellifi bulunan Bay Süreyya Şapşal, uzun zaman İran'ın muhtelif sahalarında yaşayarak, mahallî Azerî şivesi ağızlarına yakından aşına olmuş ve çok iyi bildiği Azerî şivesine aid topladığı malzemeyi tam bir üstad gözi ile transkribe eylemiştir. Ehli tarafından toplanan bu malzemenin meydana çıkması, hatta son yıllara kadar, İran Azerî türkçesi için yegâne emin tetkik mahsulü sayılan K. Foy'un, *Azerbaydjanische Studien mit einer Charakteristik des Südtürkischen*, MSOS, VI (1903) ve VII (1904), araştırmasını gölgede bırakmıştır. Foy, kendi malzemesini tebrizli bir Aysor ağzından zabtetmekle, şüphesiz, Tebriz ağzının arzu edilen bekâretini, muhafaza edememiştir. Daha fazla itibara lâyık H. Ritter'in Tebriz ağzına aid toplayıp, *Azerbajdschanische Texte zur nordpersischen Volkskunde*, Der Islam, XI (1921) S. 181-212, adında neşrettiği metinlerdir. Bu itibarla İran Azerî Türk şivesini tasvir eden bu üç eser içerisinde, ancak Bay Süreyya'nınki, bu dikkate değer Türk şivesinin ancak bir mahalline münhasır kalmamış: Urmiye (Rizaiye), Hoy, Tebriz, Marağa, Merend, Türkmençay, Erdebil ve ilâh... gibi muhtelif saha ağız hususiyetlerini de tesbite çalışmıştır.

Metin hariçinde esere ilâve edilen küçük bir ön sözde, müellif malzemenin nerelerde ve kimlerden topladığını izah ettikten sonra, İran Azerî, Türk halk edebiyatı nevileri hakkında da kısa malûmat vermektedir. Ne yazık ki, Bay Süreyya bu hususta çok hasis davranmış ve umum Türk halk edebiyatını alâkadar eden bu saha halk edebiyatına dair bildiğinin, ancak onda birini vermekle iktifa eylemiştir. Onun bahsettiği nevilere: Masal = nağıl, şarkı, tasnif, tapmaca = bilmece, bayatı, greyli, küçebağı, dibbe yahut dübbe'dir. Azarbaycan nağıllarının şekli hakkında küçük izahatında, müellif, bunların başlangıç tarzı ile, son nağlın bitmesi şeklini esas ve karesteristik bir evsaf olarak meydana sürmektedir. Meselâ, İran Azerbaycan nağılları ya: *bir: gün vardı, bir gün yoh-udu, biri vardı biri yoğ-ıdı*, yada: *Amma raviyâni ehbar ve nağılani asar ve tutyani şeker şikenî şirin goftar bele rivayet eyleyirler*, cümleleriyle, daha doğrusu mukaddeme ile başlarlar. Asıl dikkate değer nokta, nağılların bitme tarzıdır. Ekseriyetle yemek ve içmekle biter, Meselâ: I inci nağılın sonu: *Göyden üç alma düştü: Biri sanün, biri benim, biri nağıl diyenin*; III -üncü

nağılın sonu: *Yèdih iştiḥ, mettibimize yetiştuh*; VI -ncı nağılın sonu: *Göyden üç alma düştü: Birin men yedim, birin Mâmed Huseyin yedi, birinde nâğl deyen yedi*, gibi cümlelerle bitmektedir. Bay Süreyya'nın neşrettiği nağıllar arasında en çok nazarı dikkati celbedeni «Şah - Abbas» nağılıdır ki bunun türlü türlü rivayetleri vardır (bk., Fuat, Köprülü. *Türk Halk edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1935, Fasikül I, S. 14-16). Mevzuu bahis rivayet Marağa'ya aittir, ve muhteviyatı itibarile «Halk Ansiklopedisi» ndekinden farklıdır.

Şarkılrı, Bay Süreyya başlıca üç kısma ayırmaktadır: 1) Tasnif 2) Bayatî 3) Dübbe. Birinci nevi alelâde halk türkülerinden başka bir şey değildir. İkinci nevi şarkıların ehemmiyeti müellifin de dikkatini celbetmiş olacaktır ki, buna dair bazı malûmat vermiştir. Bayatî halk edebiyatı nevinin menşeyi meselesinde Bay Süreyya, aynen benim fikrime iştirak ederek, tıpkı *Varsağî*'nin Varsak, *Türkmenî*'nin Türkmen kabileleri adlarından türediği gibi *Bayatî*'nin de eski Bayat kabilesi adına izafe edildiğini kabul etmektedir [bk. Djaferoğlu, A., *75 Azarbaycanische Lieder «Bajaty»*. Berlin, 1930]. Bu halkedebiyatı nevine eski Osmanlı *mani*'si, Kırım'ın *çing*'ısı tekabül etmektedir. İran Azerbaycan Türkleri arasında bayatî, ayrıca *Gereyli* ve *Küçebağî* gibi başlıca iki kısma ayrılmaktadır. Melodilerine göre bunlara *Karabağî*, *Keremî*, *Afşarî*, gibi adlar da verilmektedir. *Küçebağî* adı Tebrizin meşhur bir mahallinin isminden türeme olsa gerektir. *Gerayli* ise İran'a iltica etmiş olan Kırım Hanı Adil Giray'a izafe edilmiştir.

Eserin ön sözünde son temas edilen şarkı *dübbe*'dir. Bu kelime menşeyce arapçadan alınma olup Hebreylisasında "hiciv," ve "hicviye," gibi manaları ifade etmektedir. İran Azerbaycan türkleri arasında da bu halk edebiyatı nevi tahtında paragrafik mahiyetinde satirik şiirler kastedilmektedir. Bu nevi hicviye şairlerinin ustası ve pîri aslı itibarile Karacadağ'lı olan Azerî şairi Nebâtî sayılmaktadır. Hattâ Tebriz'de *ehli-dibbe* yahut *dübbe* gibi edebî bir klüb dahi mevcut olmuştur.

Nağıl ve türkü gibi malzeme haricinde, metin olmak üzere, ayrıca altmış adet atasözleri (S.23-25), on adet bilmece (tappaca) alınmıştır (S. 25). Bütün metinler aynen Lehçeye tercüme edilmiş ve eserin sonuna Azerî - Leh - Alman dillerinde küçük bir sözlük dahi ilâve edilmiştir (S. 77-96). En sona iki yazı örneği kılışesi ve tercümesi konulmuştur (S. 97-100).

Muhteviyatı itibarile Azerbaycan Türk folklor ve şivesi araştırmasına yarar çok mühim bir malzeme yığını ihtiva eden bu eserde, İran Azerî türkçesi ağızları arasındaki fonetik farkları tebarüz ettiren birçok nokta-

lar da göze çarpmaktadır. Meselâ bir ağızda *öv'*ken diğerinde *ev'*dir; bir yerde *yuvurdu* iken diğer bir yerde *yuvünür* (yıkamaktan) dır. Bu bakımdan her bir metin şivece diğerinden farklıdır, ve bu ağızların yekdiğeri ile mukâyesesi dil coğrafisi ve etnik hususiyetlerin tayini için çok mühimdir. Şimdiye kadar, kimsece yapılmıyan bu tecrübelerden dolayı Bay Süreyya Şapşal'ın bu eserini Türk Dili tarihi için bir yenilik sayar ve kendisinden bu el vurulmamış sahaya aid bildiği ve topladığı malzemenin neşrini her an bekleriz.

A. Caferoğlu

Toplayan: Zeki Dalboy, *Sille Halk şairleri*; Konya. 1935 (Konya Halkevi Dil, Edebiyat; Tarih kolları neşriyatından, sayı. 5).

Sille halk şairlerinin intişarı halk edebiyatı kütüphanemizi zenginleştirmek için memlekette epeydir yapılagelen işlerin Konyadaki görünüşü olmak itibarıyla bizi sevindirdi.

Kitapta şiirleri toplanan ve hayatı hakkında malûmat verilen yedi şairden Figânî, Devâmî, Nigârî, Recâî, Âşık Ali, Zehrî, Feşânî, dördünün biyografilerine ait bazı malûmatla bazı manzumeleri vaktiyle Konya Vilâyeti halkıyat ve harsiyatında [1], ve Figânî hakkında, şairin ölümünü bildiren bir not ta Halk Bilgisi Mecmuasında [2], yine Sadettin Nüzhet tarafından neşredilmişti. Zeki Dalboy un kitabındaki manzumeler Halkıyat ve harsiyat ta bulunmıyan manzumelerdir. Fakat biyografiler, Sadettin Nüzhetle M. Ferit in verdikleri malûmata yeni bir şey ilâve etmiyor; hattâ, Halkıyat ve Harsiyattan istifade edilmeden yazılmış. Bu, halk şairlerine ait kitap için, -kitabın içindeki şairlerin, edebiyat tarihi bakımından kıymetleri ne olursa olsun- mühim bir kusur teşkil eder.

Kitabın yine bu biyografi kısmında, umumiyetle halk edebiyatı tetkiklerinde görülen bir eksiklik daha görüyoruz; esasen, Halkıyat ve Harsiyat ta bundan kurtulamamıştı. Halk şairlerine ait malûmatın kaynakları gayet mahduttur; bunlar çok defa şifahî rivayetlere, hususî ellerdeki cönlere ve yazma mecmualara, nadiren de basılmış veya basılmamış

[1] M. Ferit, Sadettin Nüzhet; Konya Vilâyeti Halkıyat ve harsiyatı; Konya, 1926, Zehrî, S. 41-43 ve 334,335; Feşânî, S. 85; Figânî, S. 86-88; Nigârî, S. 342-344.

[2] Halk Bilgisi Mecmuası, C. I, Ankara 1928, S: 182.